

Marijan Benković – Iris Tićac

WOJTYLINA FILOZOFSKA INTERPRETACIJA OSOBE I ČINA POD ASPEKTOM SVIJESTI

UDK: 141.32 "PERSONALIZAM" : [159.922 :
[165.42 + 165.61 + 165.81]] WOJTYLA, K.
Stručni rad

Karol Wojtyła jedan je od najznačajnijih poljskih personalista. Svoju personalističku antropologiju razvio je u jednom od svojih najznačajnijih filozofskih djela «Osoba i čin». Budući da okvir rada ne omogućuje tematiziranje svih aspekata Wojtyline personalističke koncepcije osobe i čina, analize se usredotočuju na jedan aspekt, a to je istraživanje osobe i čina pod aspektom svijesti. Istraživanje svijesti služi kao priprava za bolje razumijevanje posebne sveze između čina i personalne subjektivnosti čovjeka.

Ključne riječi: svijest, dvostruka funkcija svijesti, samospoznaja, emocionaliziranje svijesti, podsvjesno, subjektivitet, subjektivizam.

* * *

U svojoj antropološkoj studiji «Osoba i čin» Wojtyła nastoji ukazati na nesvodljivost ljudske osobe, a to znači na njen subjektivitet, te u skladu s tim u svojim analizama primjenjuje fenomenološku metodu. Uobičajeno ja za fenomenološki pristup da za polazište analize uzima «ego cogito». Wojtyła ne prihvaća kartezijansko polazište već je uvjerenja da se osoba na adekvatniji način otvara u činu. U svojim analizama on polazi od činjenice «čovjek djeluje». Čin je svjesno djelovanje. Stoga se u Wojtyle radi o istraživanju osobe i čina pod aspektom svijesti, a ne o analizi svijesti po sebi. Ona se promatra u uskoj povezanosti s osobom i činom. Svijest nije i ne može biti samostalan subjekt nego uvijek pretpostavlja svog nositelja, ona je uvijek svijest određenog subjekta, odnosno «suppositum uvijek tvori njen korijen». Drugim riječima, čovjeka se ne može reducirati na svijest. S tim u svezi Wojtyła ističe: »Stalno imamo pred očima svijest ne kao odvojenu od stvarnosti nego samo kao subjektivan

sadržaj onog bivstvovanja i djelovanja koje je svjesno – dakle bivstvovanja i djelovanja vlastitog čovjeku. Kada otkrivamo svijest u cjelini ljudskih dinamizama kao konstitutivnu vlastitost čina, trudimo se ipak razumjeti je uvijek u vezi s tim činom, s dinamizmom i sa sposobnošću djelovanja osobe. Taj način shvaćanja kao i interpretacije svijesti... brani nas od promatranja te iste svijesti kao nekog samostalnog subjekta. Shvaćanje svijesti kao samostalnog subjekta moglo bi utri put do njezina apsolutiziranja, a u daljnjoj konsekvenciji voditi do idealizma».¹ Svijest, dakle, nije samostalan subjekt, ali za Wojtylu ona ima ključno mjesto za razumijevanje personalne subjektivnosti čovjeka. On «zapaža i tumači pojam svijesti u funkciji konstituiranja jedinstva osobnog iskustva vlastitog čina te smješta svijest u ontologiju ljudske osobe».² Analize osobe i čina pod aspektom svijesti pretpostavka su za potpunije razumijevanje posebne sveze između čina i personalne subjektivnosti čovjeka.

Svijest i samospoznaja

U svojim analizama svijesti Wojtyla uvodi niz važnih razlikovanja. Jedno se odnosi na razliku između «svjesnog djelovanja» i «svijesti o djelovanju». Čovjek ne samo «što djeluje svjesno nego ima svijest o tome da djeluje – i još više, da svjesno djeluje».³ Zahvaljujući tom razlikovanju «zadobijamo neposredan pristup svijesti i možemo ju podvrgnuti istraživanju pri čemu moramo stalno voditi računa o funkciji koju svijest ima u djelovanju, ali i u čitavoj egzistenciji osobe».⁴ Ovo izdvajanje svijesti kao posebnog aspekta za Wojtylu predstavlja «metodološki korak, usporediv sa zagrađivanjem, koje služi boljem razumijevanju onoga što se nalazi u zagrada-ma».⁵ Da je čovjek osoba, manifestira se u svjesnom djelovanju, ali također i u svijesti samoj. Tradicionalna interpretacija čina kao *actus*

1 K. WOJTYLA, *Person und Tat*, Verlag Herder, Freiburg-Basel-Wien, 1981., str. 42-43.

2 Đ. HRANIĆ - S. PLATZ, *Personalni dinamizam čovjeka u filozofiji Karola Wojtyle*, u: I. KOPREK (uredio), *Defensor hominis. Zbornik radova na međunarodnom simpoziju "Čovjek u filozofiji K. Wojtyle – Pape Ivana Pavla II."*, Filozofsko- teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2003., str. 131.

3 K. WOJTYLA, *Person und Tat*, Verlag Herder, Freiburg-Basel-Wien, 1981., str. 37.

4 *Isto*, str. 37.

5 *Isto*, str. 38.

humanus vodila je računa o značenju svijesti koje Wojtyła naziva atributivnim. Za razliku od tradicionalne interpretacije čina kao *actus humanus*, prema kojoj je aspekt svijesti bio «s jedne strane sadržan (ponekad sakriven) u ‘racionalnosti’ (‘*homo est animal rationale*’ ili ‘*persona est rationalis naturae individua substantia*’), a s druge pak strane u volji (shvaćenoj kao *appetitus rationalis*) i izražavao se u *volunatrium*», Wojtyła u svojoj studiji iznalazi svijest kao bitan i konstitutivan aspekt čitave dinamičke strukture koju čine osoba i čin. Wojtyła veću pozornost želi posvetiti svijesti u supstantivističkom značenju. To se odnosi na ono što Wojtyła naziva «refleksivnim» aspektom svijesti. Pri tom se radi «jedino o otvaranju aspekta svijesti sui generis, koji *actus humanus* u sebi sadrži».⁶

U Wojtyły susrećemo elaboraciju dviju funkcija svijesti. Najprije polazi od funkcije zrcaljenja. Svijest prati i zrcali čin: »Čovjek naime ne samo da djeluje svjesno nego je također svjestan svog djelovanja kao i toga tko djeluje – dakle, svjestan je čina i osobe u njihovoj dinamičkoj relaciji. Ova svijest nastupa istovremeno sa svjesnim djelovanjem, takoreći prati ga. Ona nastupa također prije njega i nakon njega. Ima svoj kontinuitet i identitet, neovisno o konstituciji i jedinstvenosti svakog osobnog čina. (...) Ova prateća svijest ne govori toliko o tome da je djelovanje svjesno nego prije o tome da je čovjek svjestan svog djelovanja. To isto tako govori da djeluje kao osoba i – u čemu aspekt svijesti ima najvlastitiju ulogu – doživljava djelovanje kao čin». U funkciji zrcaljenja svijest je shvaćanje onog što je postalo spoznato. Iako je svijest povezana sa spoznajnom sposobnošću, nije s njom istovjetna. Wojtyła razlikuje intencionalne čine od svijesti. Činima svijesti nije moguće pripisati intencionalni karakter. Ovi čini nemaju intencionalni karakter, iako je ono što je predmet naše spoznaje, shvaćanja i znanja također predmet svijesti. Svijest se ograničava na «zrcaljenje onoga što je već spoznato».

Iako svijest u funkciji zrcaljenja ima izvjesnu kognitivnu ulogu, ona se razlikuje od eksplicitnog kognitivnog shvaćanja kakvo se postiže u samospoznaji. Što to znači kada Wojtyła kaže da «svijest zrcali ljudsko djelovanje na sebi vlastit način», poznato nam je iz iskustva moralne svijesti kojom su nam naši čini, njihove moralne

6 Isto, str. 39.

kvalitete na neki način poznati prije izričitog čina refleksije i prije čina samospoznaje.

Wojtyła razlikuje refleksivitet svijesti od «refleksivnosti» koja je vlastita ljudskom razumu u njegovim spoznajnim činima. Refleksija «pretpostavlja intencionalnost tih čina, to znači njihovo spoznavajuće obraćanje predmetu».⁷

Već smo istaknuli da svijest nema intencionalni karakter. S tim u svezi valja ukazati i na razliku između samospoznaje i svijesti, iako samospoznaja mora biti povezana sa sviješću. Predmet je samospoznaje vlastito »ja« s kojim svijest stoji u najužoj povezanosti, ali prema kojem svijest nije spoznajno usmjerena kao prema predmetu. Nema intencionalnih akata svijesti koji bi objektivizirali to »ja«. Tu funkciju ispunjavaju čini samospoznaje. Svaki čovjek tim činima duguje objektivirajući kontakt sa samim sobom kao i sa svojim činima. Svijest, zahvaljujući samospoznaji, zrcali čine kao i njihov odnos prema vlastitom »ja«. Zahvaljujući samospoznaji vlastito ja djelujućeg subjekta shvaća se kao predmet. Samospoznaja nema za predmet samo osobu i čine nego također svijest čina i svijest osobe. Čovjek posjeduje samospoznaju svoje svijesti. Svijest je «'teren' na kojem vlastito ja, kada nastupa u čitavoj njemu vlastitoj predmetnosti (upravo kao predmet samospoznaje), istovremeno doživljava svoju subjektivnost».⁸ Na taj način otvara nam se druga funkcija svijesti.

Svijest se ne iscrpljuje u funkciji zrcaljenja. Druga je funkcija svijesti funkcija «refleksije» ili doživljavanja. Ona nam omogućuje naše čine «doživjeti kao naše vlastite». Svijesti, posebice u njejoj refleksivnoj funkciji, zahvaljujemo što čovjek kao *suppositum* sebe doživljava kao subjekt.

Ona nam omogućuje naše čine «doživjeti kao naše vlastite.» I u tom smislu «tvrdimo da čovjek upravo svijesti zahvaljuje subjektiviranju onoga što je predmetno».⁹

Zahvaljujući ovim dvjema funkcijama, svijest subjektivizira sve ono što sačinjava objektivni, intencionalni svijet osobe. Čovjek

7 *Isto*, str. 54.

8 *Isto*, str. 52.

9 *Isto*, str. 53.

«svijesti duguje subjektivizaciju objektivnog». Pritom Wojtyła ističe kako je nešto posve različito «biti subjekt, nešto drugo – biti shvaćen (objektiviziran) kao subjekt, a nešto drugo – doživjeti sebe kao subjekt svojih čina i svojih doživljaja (tu posljednju mogućnost zahvaljujemo svijesti u njenoj refleksivnoj funkciji)».¹⁰

Subjektivnost i subjektivizam

Wojtylin se doprinos sastoji i u jasnom razgraničenju subjektivnosti čovjeka od subjektivizma kao određene misaone pozicije. Naš autor govori o tijesnoj pripadnosti subjektivnosti stvarnosti osobe i čina. Potvrda subjektivnosti čovjeka od temeljnog je značenja za realizam. Aspekt svijesti ima pritom temeljno značenje «za potvrdu čovjekove subjektivnosti». Zahvaljujući svijesti čovjek sebe doživljava kao subjekt. Wojtyła je mišljenja da subjektivnost nije dostatno shvaćati samo na metafizički način. Čovjek jest nedvojbeno prije svega subjekt svog postojanja i djelovanja i on je to kao biće određene naravi, kao *suppositum humanum*. Ali ostanemo li samo pri tom određenju, apstrahiramo od onoga što za nas predstavlja izvor iskustva, posebice «od doživljaja subjektiviteta, u kojemu je subjekt sebi dan kao vlastito ja».¹¹ Stoga valja nastojati oko sinteze oba aspekta. To nije važno «samo s metodologijske strane nego također i predmetne», jer se «bez očitovanja čovjekove subjektivnosti ne može u vlastitoj punini opisati ni dinamičan odnos između osobe i čina. Taj odnos ne samo da se zrcali u svijesti kao nutarnjem zrcalu čovjekova bivstvovanja i djelovanja nego na svoj način, upravo zahvaljujući toj svijesti, formira konačni subjektivni oblik. Radi se, naime o obliku doživljaja čina, doživljaja djelatnog odnosa osobe prema činu, doživljaja moralne vrijednosti koja se nalazi u tom dinamičnom sustavu. Sve su to objektivne činjenice koje ipak svoju objektivnost kao i realnost posjeduju samo i isključivo u čovjekovoj subjektivnosti».¹²

Subjektivizam znači apsolutizaciju aspekta svijesti i temelji se na potpunom razdvajanju doživljaja od čina, kao i na redukciji mo-

10 *Isto*, str. 55.

11 *Isto*, str. 55.

12 *Isto*, str. 70.

ralnih vrijednosti na puke sadržaje svijesti. Ako su vrijednosti i doživljaji shvaćeni samo kao sadržaji svijesti, onda Wojtyła s pravom primjećuje kako «na kraju i sama svijest mora prestati biti nečim stvarnim, postaje samo mišljeni subjekt sadržaja. Put subjektivizma završava u idealizmu». ¹³

Suprotno tome, shvaća li se svijest kao aspekt, ona služi samo potpunijem razumijevanju subjektiviteta čovjeka, posebice u njegovoj nutarnjoj relaciji prema vlastitim činima. «Putem samospoznaje integrirana svijest čuva, pored karaktera svijesti, predmetno značenje i time istovremeno predmetnu poziciju u strukturi čovjeka». ¹⁴ U tom je smislu «svijest samo ključ za subjektivite čovjeka, ali nije temelj za subjektivizam». ¹⁵

Problem emocionalizacije svijesti

Budući da Wojtyła promatra osobu u cjelovitosti, za njega čovjek nije samo misleće biće nego i biće koje osjeća. U kakvoj je pak vezi svijest s emocijama? Vidjeli smo iz prethodnih analiza da svijest zrcali vlastito ja čovjeka i njegove čine i istovremeno mu omogućuje doživjeti svoje ja i svoje čine. Doživljavanju više odgovaraju čini osjećanja nego čini razumijevanja. «Svijet osjećanja ima svoje objektivno bogatstvo u čovjeku koji je biće osjećanja, a ne samo misleće biće». ¹⁶ Wojtyła smatra da «emocije, emotivni fakti u svojim raznovrsnim oblicima u kakvima se u čovjeku kao subjektu pojavljuju (‘dogadaju’) ne samo što imaju svoj odbljesak u svijesti nego također utječu na sebi vlastit način na svjesno zrcaljenje raznih predmeta, uključujući vlastito ja i čine». ¹⁷ Ovaj poseban utjecaj emocionalnog elementa na svijest djelovanja Wojtyła naziva «emocionaliziranjem svijesti». Radi se o složenom i jedinstvenom problemu. Wojtylu ovdje interesira bit samog problema i to iz motrišta svijesti. Wojtyła analizira problem emocionaliziranja svijesti pod pretpostavkom da svijest u personalnoj strukturi čovjeka uvjetuje izvje-

¹³ *Isto*, str. 71.

¹⁴ *Isto*, str. 72.

¹⁵ *Isto*, str. 72.

¹⁶ *Isto*, str. 63.

¹⁷ *Isto*, str. 64.

sno samo-posjedovanje, tj. samo-raspolaganje. Prema našem autoru, raznoliki osjećaji emocionaliziraju svijest – to znači uključuju se u obje njezine funkcije, zrcaleću i refleksivnu, modificirajući karakter tih funkcija. To se prije svega očituje u odražavanju (zrcaljenju) putem svijesti koje gubi distancu prema emociji i predmetu obuhvaćenom tom emocijom. Tu distancu svijest zahvaljuje samospoznaji. Čovjek je, naime svjestan svojih emocija, ali ne vlada njima. To se može dogoditi kada je stupanj intenziteta osjećanja prevelik ili kada samospoznaja nije u stanju objektivirati osjećaje, tj. intelektualno ih identificirati. U tom slučaju svijest zrcali osjećajne činjenice, ali kao nešto što se «događa», kao da je veza s vlastitim ja razorena.

«Strukturalno prvenstvo» potencijalnosti naspram svijesti

Čitava je dosadašnja analiza posredno bila analiza ljudske potencijalnosti. Potencijalnost Wojtyła promatra u svezi s dinamizmom čovjeka. Dinamičnost čovjeka proizlazi iz njegove potencijalnosti. Ako se vodi računa o cjelovitom iskustvu čovjeka, onda se mora voditi računa o dva različita dinamizma: dinamizmu djelovanja i dinamizmu onog što se u čovjeku «samo događa». Temeljem svijesti čovjek je svjestan glavnih pravaca dinamizma, on doživljava djelovanje kao nešto bitno različito od onog što se u njemu samo događa. Wojtyła te strukture uspoređuje s kategorijama aristoteličke metafizike, s *agere* i *pati*. «Dvije objektivne strukture ‘čovjek djeluje’ kao i ‘(nešto) se u čovjeku događa’ označavaju dva temeljna pravca dinamizma vlastita čovjeku. To su toliko suprotstavljeni pravci da se u jednom od njih očituje i pritom ostvaruje aktivnost ili čovjekova djelatnost, a u drugom njegova pasivnost. (...) U njima se očituje aktivnost i pasivnost – *agere* i *pati* – kao *constitutivum* struktura i objektivni temelj njihova razlikovanja».¹⁸ Iako između ovih dviju struktura čovjekova dinamizma postoji suprotstavljenost, Wojtyła ukazuje na to da «slično kao i u metafizici, tako i u čovjeku, obje kategorije nisu samo suprotstavljene nego se međusobno uvjetuju i objašnjavaju».¹⁹ Drugim riječima, između djelovanja čovjeka i sve-

¹⁸ Isto, str. 75.

¹⁹ Isto, str. 75.

ga onoga što se u čovjeku događa postoji ne samo suprotstavljenost nego i korelacija. Naime, obje forme dinamizma imaju svoje ishodište u subjektu, kojega se s pravom definira kao dinamičko biće. Kada se o *agere* i *patis* govori kao o dva različita pravca dinamizma, tada se, prema Wojtyli, istovremeno mora konstatirati da «je pravac 'iznutra' zajednički za oba dinamizma».²⁰ Kada Wojtyla s tim u svezi govori o «izvjesnom jednakom rangu» obiju struktura, tada se radi o jednakosti iz motrišta dinamike čovjeka samog. Polazeći od tog motrišta, «ukoliko se postavlja analogija bitka, može se kako djelovanje tako i događanje (...) shvatiti kao izvršenje određene potencije. Kako jedno tako je i drugo aktualizacija, dinamičko jedinstvo potencije i akta».²¹

Dinamizam subjekta proizlazi iz potencijaliteta jer on počiva na raspolaganju određenim snagama. Na ovom mjestu precizira značenje izraza «dinamizam» i «potencijalitet». «Izraz 'dinamizam' grčkog je podrijetla: *dynamis* znači što i snaga ili jakost. Izraz 'potencijalitet' latinskog je podrijetla: *potentia* znači moć».²² Iako etimologija riječi ukazuje na srodnost, gotovo identičnost ovih pojmova, njihova primjena u Wojtylinu istraživanju ipak ukazuje na izričitu razliku. Svaki dinamizam istovremeno pretpostavlja postojanje izvora njegove dinamizacije. Tradicionalna koncepcija čovjeka, polazeći od načela metafizike, taj izvor naziva moć (*potentia*). No, Wojtyla ne slijedi tradicionalni način razlikovanja moći u čovjeku, jer takav put smatra dobro poznatim. On se okreće «fundamentalnoj intuiciji osobe kako se ona pojavljuje u činu i kroz čin».²³ U Wojtylinoj terminologiji dinamizam «ukazuje na aktualno dinamiziranje subjekta 'čovjek' koje dolazi iznutra i čas uzima formu djelovanja, čas formu događanja».²⁴ Potencijalnost, suprotno tome, «ukazuje na izvor tog aktualnog dinamiziranja samog subjekta».²⁵ Iza razlike između djelovanja i događanja krije se različita potencijalnost. Samo kada je riječ o prvoj vrsti dinamizma, u kojoj je čovjek svjestan po-

20 *Isto*, str. 76.

21 *Isto*, str. 79.

22 *Isto*, str. 103.

23 *Isto*, str. 105.

24 *Isto*, str. 103.

25 *Isto*, str. 103.

kretač i uzrok, možemo govoriti o djelovanju, dok u drugom slučaju valja prije govoriti o aktiviranju.

Naš autor postavlja si kao cilj bliže odrediti odnos svijesti prema potencijalnostima u čovjeku. S tom nakanom Wojtyła skreće pozornost na dvije izrazito različite vrste dinamizma i potencijalnosti, tj. «dva strukturalna sloja dinamičkog subjekta ‘čovjek’». To su istovremeno dva sloja subjektiviteta svakog konkretnog ‘ja’ – subjektivnosti, zato što ‘ja’ doživljava u njima sebe samo kao subjekt, a ne kao činitelja, kao što je to slučaj u svjesnim djelovanjima, tj. u činima». ²⁶

Da bi točnije odredio odnos svijesti prema potencijalnostima u čovjeku, Wojtyła odabire dvije različite vrste dinamizma, dva «strukturalna sloja dinamičkog subjekta ‘čovjek’»: somatsko-vegetativni i psiho-emozivni. Wojtylu zaokuplja pitanje njihova mjesta u svjesnom doživljavanju. Wojtylu najviša zaokuplja odnos svijesti spram te dvije vrste potencijalnosti.

Razlika između obje forme dinamizma sastoji se u tome što je jedan svjesno opažen, dok drugi to nije. Čini vegetativnog²⁷ područja ne opažaju se svjesno, oni su svijesti nedostupni. Čovjek ima svijest svog tijela kao nečeg što živi svoj vlastiti život. Kada, primjerice, doživljavamo fizičku bol, tada je taj doživljaj po sebi psihičke naravi, a ne vegetativne, iako predmetni temelj doživljaja leži u somatsko-vegetativnom sloju, u njegovoj potencijalnosti. Iako se vegetativni dinamizam nalazi izvan dosega svijesti, ipak ulazi u strukturu osobe. «Onaj koji djeluje, koji izvršava čine – čovjek – istovremeno dinamički subjekt svega onog što se u njemu događa, kako u emocionalnom tako i u vegetativnom sloju, kao i onog što je svjesnom opažanju nedostupno. To je jedan i isti subjekt – subjekt, čitava osoba, ‘netko’ – koji također u području čitavog prirodnog kauzaliteta (...) ne prestaje biti osobom». ²⁸ Jedinstvo i identitet subjekta govori u prilog potencijalnom jedinstvu i, slijedom toga, u prilog dinamičkom jedinstvu tog subjekta. Iako se potencijalitet i vegetativni dinamizam nalaze izvan dometa svijesti, ipak ulaze u strukturu dinamič-

²⁶ *Isto*, str. 105.

²⁷ Kada Wojtyła u ovom kontekstu rabi izraz «vegetativno», tada ga razumije sukladno Aristotelovu pojmu «anima vegetativa».

²⁸ *Isto*, str. 108.

kog subjekta. Isto je tako moguće vidjeti da se dinamičko jedinstvo u vegetativnom sloju ostvaruje bez i izvan svijesti. Ova činjenica, prema Wojtyli, govori u prilog tome da sposobnost (potencija) dolazi prije svijesti: »Dinamičko jedinstvo prethodi i primarno je u odnosu na svijest u objema njezinim funkcijama, funkciji odražavanja i doživljavanja. U čovjeku-subjektu ono se sastoji – barem na tjelesnoj razini – primarno u jedinstvu života, i tek drugotno, i takoreći sporedno, u jedinstvu proživljenog iskustva. Ova tvrdnja potkrepljuje prvenstvo potencijalnosti u odnosu na svijest».²⁹

I na psiho-emotivnoj razini mora se voditi računa o prvenstvu potencijalnosti naspram svijesti. Čini emocionalne sfere, to znači oblik dinamizma čovjeka čiji je temelj i izvor u subjektu psiho-emocionalni potencijalitet, nalaze jasno zrcaljenje u svijesti. Oni «nisu samo svjesno opaženi nego ih svijest također zrcali».³⁰ Psiho-emotivna potencijalnost ima posviješćeni karakter.

Iz svega rečenog slijedi da je u cjelokupnosti čovekova dinamizma nužno razlikovati područje koje je dostupno svijesti i ono koje je svijesti nedostupno, odnosno svijest i podsvijest.

Odnos svjesnog i podsvjesnog

Wojtyla u svoje analize uvodi i problematiku podsvjesnog, odnosno želi istražiti odnos svijesti spram potencijalnosti u čovjeku i «iz motrišta podsvjesnog». Dosadašnje analize omogućile su u cjelini ljudskog dinamizma razlikovati svijesti dostupan i svijesti nedostupan sloj. «Svjesno opaženi dinamizam razlikuje se temeljem subjekta samog – čovjeka, osobe – od dinamizma koji nije svjesno opažen. On mu je, uvede li se kao kriterij podjele odnos prema svijesti, štoviše, suprotstavljen».³¹ Wojtyla skreće pozornost na to da se u pojmu podsvijesti «nalazi još nešto drugo, a ne samo puka neposviješćenost činjenica dinamičkih aktiviranja, kakve se nalaze u subjektu 'čovjek', posebice u somatsko-vegetativnom sloju. Radi se o podsvijesti. Našeg autora zaokuplja pitanje potvrđuje li podsvijest

29 *Isto*, str. 109.

30 *Isto*, str. 106.

31 *Isto*, str. 110.

čovjekov dinamizam i potencijalnost. Wojtyła odgovara potvrdno: »Još više, podsvjesno ukazuje na posebno prvenstvo potencijalnosti naspram svijesti. Kada kažemo 'prvenstvo' ne mislimo time ni u kom slučaju 'nadređenost'. Radi se o strukturalnom prvenstvu i slijedom toga o prvenstvu u području objašnjenja i razumijevanja. Ne bi se ni u kom slučaju moglo razumjeti i objasniti čovjeka, njegov dinamizam, odnosno njegovo svjesno djelovanje kada bi se oslanjali samo na svijest. Potencijalnost je u tom pogledu nešto, za interpretaciju ljudskog dinamizma – kao i za interpretaciju svjesnog djelovanja, prvotno, ranije».³²

Na koji način podsvjesno svjedoči o dinamizmu i potencijalnosti čovjeka? Podsvjesno «sve to potvrđuje na vlastit način – taj je način vlastit utoliko što je podsvijest ponajprije povezana s nutarnjim aspektom čovjekova iskustva. Kao podsvjesno razumijemo prostor u kojem određeni sadržaji ostaju zatvoreni ili zadržani na pragu svijesti. Jedno i drugo – kako zatvaranje tako i zadržavanje – pokazuju da se podsvijest upravlja prema zakonima vlastitog dinamizma. O tome svjedoči onaj prag svijesti preko kojega neki sadržaji moraju zakoračiti, kako bi mogli biti svjesno opaženi i doživljeni. Jer tako dugo dok se nalaze u podsvijesti nalaze se izvan dosega doživljaja, točnije rečeno, nalaze se u poddoživljaju (...) Uobičajeni prijelaz u svjesno odvija se na spontani način i na način koji se ne da kontrolirati. Kada, primjerice, čovjek osjeća bol u bilo kojem organu, tada postaje svjestan postojanja tog organa i njegovog pogrešnog funkcioniranja. U takvom se slučaju događa prijelaz od ne-svjesnog u svjesno. Podsvjesno, suprotno tome, ostaje prema mišljenju psihoanalitičara rezervirano isključivo za sadržaje čije je prekoračivanje praga svijesti povezano s djelatnim postojanjem onih nadređenih čimbenika u čovjeku, s njegovom posebnom budnošću».³³ Drugim riječima, podsvjesno svjedoči o dinamizmu i potencijalnosti čovjeka jer ukazuje na nadređeni dinamizam kao i potencijalnost koja se nalazi u njegovu korijenu, a koja budi prag svijesti. Isto tako ukazuje na potencijalnost koja se nalazi unutar aktualnog praga svijesti.

³² *Isto*, str. 112-113.

³³ *Isto*, str. 111.

Na kraju se možemo zapitati koje je značenje Wojtyline analize mjesta i uloge podsvjesnog. Naš autor sam ističe kako fragment posvećen podsvijesti ima posebno značenje u njegovoj studiji. Razmišljanja o podsvjesnom pomažu vidjeti unutarnji kontinuitet i koherentnost subjekta, kao subjekta svjesnog čina i istovremeno subjekta onoga što se u njemu samo «događa». Ova neprekinutost i koherentnost nalazi se s jedne strane u području podsvjesnog samog, i istovremeno između njega i svijesti. Podsvijest nam u svojem neprekinutom odnosu sa sviješću pokazuje čovjeka kao biće koje je iznutra podložno vremenu, koje ima svoju vlastitu nutarnju povijest. Podsvijest ističe hijerarhiju ljudskih mogućnosti. Radi se o težnji za postajanjem svjesnim, za svjesnim doživljajem. Na taj način podsvjesno pokazuje svjesno kao područje u kojem se čovjek istinski ostvaruje. Wojtyline analize sugeriraju da i podsvijesno svjedoči o dinamizmu i čovjekovoj potencijalnosti, a posebice ukazuje na svijest kao dimenziju istinskog ostvarenja čovjeka. Svijest u znatnoj mjeri oblikuje podsvijest koja je «samo vrsta spremišta u kojemu ono što se nalazi u subjektu ‘čovjek’ čeka da postane svjesnim. Naime, tek tada zadobiva puno ljudsko značenje».³⁴ S pravom Rulla ukazuje na to da je ovo povezivanje rasprave o svjesnom i nesvjesnom s raspravom o dinamizmima i njihovim mogućnostima u čovjeku za Wojtylu nužno, jer inače nesvjesno ne bi bilo elementom stvarne strukture ljudskog subjekta nego bi bilo samo negacija svjesnoga.³⁵

Iz svega rečenog moguće je uočiti da svijest nije i ne može biti samostalni subjekt. Ona uvijek pretpostavlja svoga nositelja. Iako se čovjeka ni u kom slučaju ne može reducirati na svijest, svijest ima svoje funkcije koje čovjeku omogućuju posjedovati svijest vlastitog «ja» i doživjeti svoje «ja». U ime cjelovitog iskustva Wojtyla ne propušta usmjeriti pozornost i na ulogu emocija. Čitav čovjekov osjećajni život ima veliko značenje u oblikovanju ljudskih čina. S jedne strane osjećaji intenziviraju naše djelovanje, s druge pak strane utječu ograničavajuće, ponekad gotovo paralizirajuće na aktivnost volje. S tim u svezi Wojtyla ukazuje na problem «emocionalizaci-

³⁴ Isto, str. 113.

³⁵ Usp. L. M. Rulla, *Antropologija kršćanskog poziva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001., str. 80.

je svijesti» koji se javlja onda kada se raznoliki osjećaji uključuju u obje funkcije svijesti (zrcaleću i refleksivnu) i u određenoj mjeri modificiraju njihov karakter. Naš autor pokazuje na koji način emocionalizacija svijesti vodi k subjektivizmu. Wojtyła u svoje analize uvodi i problematiku podsvjesnoga, ukazujući na dijalektiku između svjesnog i podsvjesnog. Doprinos Wojtyły sastoji se u tome što čovjeka promatra u njegovoj cjelovitosti, vodeći računa o tome da čovjek kao osoba nije samo *suppositum humanum* nego i biće koje posjeduje specifičnu subjektivnost.

Zusammenfassung

Karol Wojtyła ist der bedeutsame Vertreter des polnischen Personalismus. Seine personalistische Anthropologie hat er im philosophischen Werk «Person und Tat» entwickelt. In Rahmen dieser Arbeit ist es nicht möglich alle Aspekte der personalistischen Konzeption von Person und Tat zu erörtern. Deswegen begrenzen sich die Analyse auf nur einen Aspekt, bzw. Person und Tat werden unter dem Aspekt des Bewusstseins untersucht. Das ist die Vorbereitung für das Verstehen des besonderen Zusammenhang zwischen der Tat und der personalen Subjektivität des Menschen.

Schlüsselwörter: das Bewusstsein, die Doppelfunktion des Bewusstseins, die Emotionalisierung des Bewusstseins, das Unterbewusste, die Subjektivität, der Subjektivismus.